

KISS SZEMÁN RÓBERT

**A MAGYAR ÉS SZLÁV NEMZETI TULAJDONSÁGOK A „VALLÁS TRÓNJA”
ELŐTT HORVÁTH JÁNOS ÉS JÁN KOLLÁR ÍRÁSAIBAN**

„Jede Nation muss es fühlen lernen, dass sie nicht im Auge
anderer, nicht im Munde der Nachwelt, sondern nur in sich, in sich
selbst gross, schön, edel, reich, wohlgeordnet, tätig und glücklich
werde und dass sodann die fremde wie die späte Achtung ihr wie
der Schatte dem Körper folge.”

(Johann Gottfried Herder)¹*Tudományosság és történetiség*

A romantikus történetiség az újkori európai kultúrtörténetnek abban a szakaszában fejlődött ki, amely a pozitivizmust közvetlenül megelőzte. A romantikus történetiség ezért semmiképpen sem mérhető a pozitivisták tudományosság mércéjével.

A pozitivizmus előtti és a pozitivizmus utáni történetiség különbözőségét leginkább azzal szemléltethetjük, ahogyan a pozitivisták tudomány a romantikus történettudományhoz viszonyult. Az empirikus adatgyűjtés és logikus rendszerezés módszertani bástyái mögül a pozitivisták történettudomány egyszerűen hamisnak minősítette a 19. század első felében a kreativitás és fantázia segítségével létrehozott történeti tényeket, alkotásokat. Nem jártak jobban megalkotóik sem, akiket a pozitivisták tudomány egyszerűen kiiktatott a történeti hagyományból. Ily módon szorult a tudomány és a művészetek közötti senki-földjére a romantikus történettudomány számos jeles képviselője, többek között Ján Kollár is. Kollár hatalmas történettudományi munkásságot hagyott maga után, és életpályáján előre haladva egyre nagyobb jelentőséget tulajdonított ilyen irányú tevékenységének. Ezzel a tudománytörténeti folyamattal magyarázható, hogy Kollár történelmi témájú munkái hosszú időre kikerültek a kutatók figyelmének középpontjából. Marginalizációjuk eredményeként – a szerző szándéka ellenére – a kollári mű helye is megváltozott a nemzeti kultúrában és tudományban.

Ugyanakkor számos jel mutat arra, hogy ezen alkotások jelentős része beépült a modern nemzeti kultúrába és tudatba, és hatása mindmáig érezhető és látható. Akárcsak azon csillagok fénye, amelyek olyan távolságban helyezkednek el bolygónktól, hogy fényüket még látjuk, bár a fényforrás talán már réges-régen kialudt. Egy ilyen ikercsillagot választottam e dolgozatomban a vizsgálat tárgyául, és megkísérlem rekonstruálni

¹ Johann Gottfried HERDER, *Briefe zur Beförderung der Humanität: Vierte Gesinnung: Geläuterter Patriotismus* = J. G. H., *Ein Lesebuch für unsere Zeit*, Berlin–Weimar, Aufbau-Verlag, 1986, 268.

azokat a körülményeket, amelyek egykor hathattak ennek a páros égitestnek a keletkezésére. *A szláv nemzet jó tulajdonságai* címet viselő iker-prédikáció egyike a legnagyobb hatástörténettel rendelkezőknek a 19. század első felében. Jelentőségét nem lehet túlbecsülni a cseh és a szlovák emblematikus nemzetrajz romantikus fejlődésében, hiszen a nemzeti önismeret olyan darabjáról van szó, amely fontos szerepet játszott a nemzetről való gondolkodás fejlődésében.

A szláv nemzet jó tulajdonságai című prédikációk keletkezése

A szláv nemzet jó tulajdonságai című prédikációk elhangzásának pontos idejét Kollár az 1822-es év Szentháromság ünnepe utáni hatodik vasárnapjára, Péter Pál napjára datálta. Mindez a prédikációk második megjelenéséből világlik ki, amikor is Kollár beleszerkesztette őket 1831-es prédikációgyűjteményének az első kötetébe.² Az első megjelenés alkalmával az iker-prédikáció külön füzetben jelent meg huszonhat számozott lapon,³ ám ez a kiadás az évszámon kívül nem tartalmaz pontosabb utalást az elhangzás időpontjára, ami nyilvánvalóan arra utal, hogy a két prédikáció az elhangzás évében még élénken élt a gyülekezet emlékezetében, ezért fölöslegesnek látszott ennek a ténynek a hangsúlyozása. (Az első és a második megjelenés szövege közötti különbségek első pillantásra nem haladják meg a helyesírási kérdéseket. Tüzetesebb összevetés során azonban adódik még néhány egyéb jellegű különbség, amelyekre e tanulmányban csak abban az esetben fogok kitérni, amennyiben az fontos a dolgozat tárgya szempontjából.)

A történetiség szempontjából lényeges, hogy milyen körülmények indították Kollárt arra, hogy a nemzet kérdését a szószerzőkre vigye, és ezáltal a szakralitás dimenzióját kölcsönözze olyan világi jelenségnek, mint a nemzet. A világi témák megjelenése a szlovák evangélikus gyülekezetek istentiszteleti rendjében a prédikációtörténet számos korszakában megfigyelhető.⁴ Ján Kollár prédikátori tevékenysége ahhoz a korszakhoz kötődik, amelyet a felvilágosodás-kori racionalizmuson belül is a gyakorlatiasság (praticizmus) jellemez. Az ebbe a csoportba sorolható igehirdetők a tanításra helyezik prédikációik hangsúlyát. A legfontosabb kérdés a számukra, milyen hatást gyakorolnak a hallgatóság-ra, mennyire képesek pasztorációs céljaik szolgálatába állítani prédikációjukat. Ezért az Igéhez való viszonyuk többnyire praktikus jellegű és erkölcsi tanító célzatú. Számos esetben attól sem riadnak vissza, hogy az Igét alárendeljék az erkölcsi vagy más egyéb

² „W den Petra a Pawla a w neděli ssestau po S. Trogici. (1822)”. Ján KOLLÁR, *Nedělní, sváteční i příležitostné kázání a řeči od Jana Kollára, cirkve ewangelické Pešťansko-Budjnské sl. b. K. učené Společnosti krakowské úda*, W Pešti, tiskem Trattnera a Karoliho, 1831, 491.

³ Ján KOLLÁR, *Dobré vlastnosti Národu Slowanského. Dwoje kázanj od Jana Kollára, Kazatele cirkve ewangel. Pešťansko-Budjnské*, W Pešti, pismem Jana Tomáše Trattnera z Petroce, 1822.

⁴ Vö. RAFFAY Sándor, *Az evangélikus egyház liturgiája = Evangélikus templomok*, szerk. KEMÉNY Lajos, GYIMESY Károly, Országos Luther Szövetség munkaközössége, Bp., Atheneum, 1944, 473–478.

pasztorációs célnak – sőt, olykor erőszakosan hozzáidomítsák prédikációjuk világi, gyakorlati mondanivalójához.⁵

A pesti evangélikus gyülekezethez 1819-ben érkező Kollár hamarosan élére állt a szlovák hívek önállósulási törekvéseinek, amelyek a gyülekezeti életen belül érintették az önálló szlovák lelkész és a szlovák kántor státusát, a szlovák istentiszteletek rendjét és a szlovák iskolát.⁶ Az önállósulási törekvések legfőbb akadályát az új német lelkész, Joseph Kalchbrenner, a német istentiszteletek túlsúlya és elsőbbsége, a német kántor túlterheltsége és a szlovák tanító-kántor és iskola hiánya jelentette. A 20-as évek elején tehát a szlovák nemzeti emancipációs törekvéseket a gyülekezeten belül elsősorban a szervezeti, anyagi és létszámbeli fölényben lévő német közösség korlátozta. Olyan időszak ez a magyar és a szlovák nemzeti ébredés időszakában, amikor a domináns némettel szemben, különösen, ha az az evangélikus egyház keretein belül zajlik, az érdekazonosság következtében kialakulhatott szövetség a szlovák és a lélekszám tekintetében jóval kisebb magyar közösség között. Ennek a ténynek a leszögezése azért fontos, mert megvilágíthatja a magyar és szlovák együttműködés tényét, amint hogy a későbbi nemzeti küzdelmek, amelyek a magyar túlsúlyát hozták, ugyanezen szövetség és együttműködés későbbi elleplezését vagy nyílt megtagadását is eredményezhették.

A prédikációk keletkezésének immanens tényezői

Visszakanyarodva Kollár prédikációihoz elmondhatjuk, hogy azok egyértelműen apologetikus jellegűek – olyan vallási közösség és a vallási kereteken belül is megnyilvánuló nemzeti érdekek védelmére irányulnak, amelyet mind a korabeli jegyzőkönyvek tanúbizonysága,⁷ mind Kollár utólagos interpretációja⁸ szerint azzal vádolnak, hogy közömbös a vallása iránt és elhanyagolja ilyen irányú kötelességeit. Nem csodálható tehát, ha a prédikátor költő a szláv nemzet első és legfontosabb jó tulajdonságának az „istenességet” („nábožnost”) tette meg. Ez a pesti evangélikus gyülekezet belső életéből fakadó fenomén kitüntetett helyet kapott Kollár prédikációjában. A hangsúlyos első hely egyben arra a tényre is utal, hogy az evangélikus egyházi élet olyan keretként is szolgált a 19.

⁵ Vö. Ján MICHALKO, *Kázňové smery*, Bratislava, Tranoscius, 1955, a *Kazatelia smeru praktického* (A gyakorlati irányzat prédikátorai) c. fejezet, 44–102.

⁶ MATUS László, *A Pesti Szlovák Evangélikus Gyülekezet*, szakdolgozat kézírata, Piliscsaba, PPKE BTK, 2000.

⁷ „A pesti egyház német iskolájában folyó oktatásban a szlovák fiatalság csak kis számban vett részt, mivel egyrészt nem ismerték kielégítően a német nyelvet, másrészt szociális és társadalmi helyzetük a nevelés más módszerét kívánta meg.” Vö. MATUS, *i. m.*, 23; valamint a hozzá tartozó 85. sz. jegyzet: Sláwné Bratrstwa a Cýrkwe! Dobrodincowé a Milownjcy Mládeže!, EOL, Pesti Szlovák Egyház, Soltész János iratgyűjteménye, 106. doboz, 1822–1823. 6. Magyar nyelvű változatban: A [...] Evangéliumában egyesült keresztény atyafiak, kiváltképp ti Istentől magzatokkal megáldott szülék!, uo.

⁸ „A szlovákok, látván, hogy elhanyagolják őket a németekhez képest, akiket persze jobban elláttak, részesítettek az istentiszteletben, minden vallással és vallási fölkészüléssel szemben szinte hideggé és érdektelenné váltak.” KOLLÁR, *Nedělní, sváteční a příležitostné Kázně a Řeči...*, *i. m.*, III, a szerző fordítása.

század első felében, amelyben a nemzettel kapcsolatos kérdések és a nemzeti küzdelmek is manifesztálódtak.⁹

A második szláv jó tulajdonságnak Kollár a „dolgosság”-ot látta. A dolgosság és szorgalom erényként való szerepeltetésének egyik lehetséges kézenfekvő magyarázatát a polgári fejlődés bizonyos fokához kötődő protestáns munkaerkölcs nyújtja. Eszerint a munkavégzés az imádság egyik fontos és lehetséges formája. Az imádságos és dolgos életből fakadó isteni áldást pedig már ószövetségi vonatkozásaiban is az anyagi javak bősége kísérte. A pesti evangélikus egyházköztség esetében a gyülekezet vagyonosabb és tekintélyesebb részét a németajkúak alkották. Ezért a kevésbé tehető és a társadalmi ranglétra alacsonyabb fokán álló szlovák hívek számára a kollári prédikáció második pontja, ha védelmet nem is jelentett az ilyen jellegű kritikával szemben a német gyülekezet részéről,¹⁰ de legalább némi vigaszt nyújtott az egyházköztségen belüli elmérgesedő vitákban.

A dolgosság mint erény megjelenése ugyanakkor a népiességhez is kapcsolódik azáltal, hogy a paraszti élet részét alkotó nehéz fizikai munkához kapcsolódó énekek és mesék a 19. század folyamán bekerültek a felvilágosodás-kori magas nemzeti kultúrákba. A plebejusság mint fenomén ugyan egyre távolabb került Kollártól élete folyamán, ám mind népköltészeti gyűjtésében,¹¹ mind pedig a következő erény, az ártatlan vidámság taglalása során előkelő helyet biztosított a legnehezebb fizikai munkát végző társadalmi osztály dolgosságának. A dolgosság szinonimájaként a szorgalom erőteljes hangsúlyt kapott J. G. Herder szláv népekkel kapcsolatos eszmefuttatásaiban is – Kollár ezzel a külső tényezővel erősítette meg a fenomén immanens jelenlétét a prédikációiban.¹² Herder a történelem kerekének forgandóságán morfondírozva úgy látja, hogy a háború szellemét föl váltó csendes szorgalom beköszöntő korszaka meghozza a jobb jövőt Európa

⁹ KERTÉSZ Botond, *Evangélium és szabadság: Az evangélikus egyház Magyarországon 1848–49-ben*, Bp., Societas et ecclesia, 2007 (A Magyar Protestáns Közmuvelődési Egyesület kiadványai, 5); vö. továbbá Kollárnak Jozseff Pálhoz (1775–1848) írott levelével (1842. július 19.), amelyben magyar lapokból való szemelvényekről van szó, és arra kéri a tiszai kerületi szuperintendens, hogy egyházi címmel küldje válaszelevelét. Slovenská národná knižnica, Archiv literatúry a umenia (Szlovák Nemzeti Könyvtár Irodalmi és Művészeti Levéltár), Martin (Turócszentmárton), M23, L30/2.

¹⁰ A németajkú hívek többek között ezzel az érveléssel utasították vissza a szlovák hívek szlovák iskola nyitására vonatkozó igényét. Vö. MATUS, i. m., *Az anyanyelvi hitélet és oktatás alapjainak megerősítése (1819–1825) c. fejezet*, 15–30.

¹¹ JÁN KOLLÁR, *Národné Zpiewanky čili Pjesně světské Slováku w Uhrách gak pospolitého lidu tak i vyšších stavů, sebrané od mnohých, w pořádek uvedené, vysvětlennými opatřením a vydané od Jana Kollára. Díl první. Vydánj hogné rozmnožením i první dva tištěné swazečky w sobě obsahující*, W Budjné w Král. Universické tiskárně, 1831. Vö. a VIII., *Hospodárstwj a Rolníctwj* c. fejezettel, amelyben olyan paraszti munkákkal kapcsolatos dalokat gyűjtött össze, mint a szántás, aratás, csépelés stb., 277–318.

¹² A szakirodalomban meglehetősen eltérő nézetek találhatók azzal kapcsolatban, milyen hatást gyakorolt Herder Kollárra. Rudo BRTÁŇ tanulmányában tagadja a közvetlen hatást, és inkább a hazai irodalmi hagyományból származtatja a gondolatokat (Rudo BRTÁŇ, *Vznik, vývin a verzie Kollárovej rozprawy o literárnej vzájomnosti: Štúdia s faksimile, autografom a 5 prílohami*, Liptovský Sv. [ätý] Mikuláš [Liptószentmiklós], Tranoscius, é. n., 31 skk.); Elena VÁROSSOVÁ ezzel szemben kézenfekvőnek tartja a herderi hatást (Elena VÁROSSOVÁ, *Slovenské obrodenecké myslenie: Jeho zdroje a základné idey*, Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1963, 42 skk.).

számára, a szláv népek pedig, amelyek egykor „szorgalmasak és boldogak” voltak, fölébrednek álmukból és megszabadulnak rabszolgálcáiktól.¹³

A herderi gondolatmenet, amely összekapcsolja a szorgalmat és a boldogságot, elvezet a Kollár által harmadik helyen megnevezett szláv jó tulajdonság tárgyalásához, amelyet a prédikátor „ártatlan vidámság”-nak nevezett el. Kollár az egész napos mezei munkáról hazatérő, vidáman daloló szláv parasztok bukolikus képével egy ókori toposz modern szláv változatát indította útjára.

A felvilágosodás és romantika korának természetesség-kultuszával és népiességével magyarázható a szlávok negyedik jó tulajdonsága, az „anyanyelv szeretete” is, amely a pesti szlovák evangélikusok esetében a húszas évek elején inkább hő óhaj, semmint realitás volt. A magyar királyság „Londonjába”¹⁴ mint gyorsan iparosodó nagyvárosba munka után érkező és megtelepedő szlovákok többségére sokkal inkább jellemző volt a nyelvi asszimilációs készség.

Ennek a hajlandóságnak a folyománya lehetett a „más nemzet iránti türelem” is mint ötödik szláv jó tulajdonság. Az alacsony iskolázottságú, szakképzetlen vagy mesteremberként érkező észak-magyarországi szláv népesség alkotta elsősorban a pesti evangélikus szlovák gyülekezetet, amely a más nemzet (elsősorban a német) iránti türelem erényét kénytelen volt gyakorolni a pesti német őshonos polgársággal szemben. Amiért ez a tulajdonság mint erény mégis bekerült Kollár prédikációjába, az inkább annak a kifejeződése, hogy a Pesten új otthonra találó, számban és vagyonban gyarapodó szláv/szlovák közösség nevében prédikátoruk kifejezze azt a kívánságot és igényt, hogy a más nemzet iránti türelemnek kölcsönösnek kell lennie.

A szláv nemzet jó tulajdonságait („vallásosság, dolgosság, ártatlan vidámság, az anyanyelv szeretete és a más nemzet iránti türelem”¹⁵) oly módon ismertettük, hogy közben igyekeztünk rámutatni azokra a forrásokra, amelyeket a szakirodalom lehetséges eredetükként jelölt meg. E tulajdonságok egy részének a bekerülése a prédikációkba tehát immanens módon következett a pesti evangélikus egyházközség életének többé-kevésbé ismert eseményeiből, amelyeket Kollár igyekezett a felvilágosodás racionaliz-

¹³ „Das Rad der ändernden Zeit drehet sich indess unaushaltsam; und da diese Nationen grösten theils den schönsten Erdstrich Europa's bewohnen, wenn er ganz bebauet und der Handel daraus eröffnet würde, da es auch wohl nicht anders zu denken ist, als das in Europa die Gesetzgebung und Politik statt des kriegerischen Geistes immer mehr den stillen Fleiss und das ruhige Verkehr der Völker unter einander befördern müssen und befördert werden, so werdet auch ihr so tief versunkene, einst fleissige und glückliche Völker endlich einmal von eurem langen trägen Schlaf ermuntert, von euren Sklavenketten befreiet, eure schönen Gegenden vom Adriatischen Meer bis zum karpathischen Gebirge, vom Dom bis zur Mulda als Eigenthum nutzen, und eure alten Feste des ruhigen Fleisses und Handels auf ihnen feiern dürfen.” Johann Gottfried HERDER, *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit, Vierter Theil*, Riga und Leipzig bei Johann Friedrich Hartknoch, 1792, 42.

¹⁴ HORVÁT István, *Pest szabad királyi városnak régi Ofen német nevéől. Értekezik Horvát István a' pesti fő iskolánál Praesidialis Actvarivs, és az ország birói hivatal secretáriusa*, Pesten, Trattner Mátyás Betüivel, 1810. Pest szabad királyi város Tanácsának, és szorgalmatos polgárainak tisztelete és a hála adatossága örökös emlékezetétül ajánlja a' szerző, 25–26.

¹⁵ „Nábožnost, pracovitost, newinná weselost, milowánj swé řeči a snášeliwost naproti giným národům.” KOLLÁR, *Dobré vlastnosti Národu Slowanského...*, i. m., 6.

musának megfelelően magasabb eszmei síkon megfogalmazni. E tulajdonságok másik része ugyanakkor eredeztethető olyan külső impulzusokból is, amelyeket Kollár történelmi és filozófiai olvasmányaiból, elsősorban a felvilágosodás-kori német filozófiából merített.¹⁶ Harmadik lehetséges forrásként a 18. század végének és a 19. század első évtizedeinek német és szláv nyelvű történeti és földrajzi munkáit jelöli meg a szakirodalom,¹⁷ amelyek a nemzetkarakterológia tárgykörébe tartozó szövegeket is tartalmaztak.¹⁸

A szláv nemzet jó tulajdonságainak magyarországi forrásvidékén

A lelkipásztori szolgálatnak, amelyet Kollár majdnem harminc évig látott el Pesten, vannak és mindig is voltak olyan kényszerítő körülményei is, amelyekről a szakirodalom ez idáig kevésbé vett tudomást. Az evangélikus egyházközségek, amennyiben a történelmi körülmények engedték, pontosan szabályozták a lelkési hivatalt betöltő prédikátor kötelességeit, többek között a heti rendes és rendkívüli prédikációk számát is. Az ezzel kapcsolatos szabályozások jól ismertek a magyarországi evangélikus egyház történetében,¹⁹ mindazonáltal ez idáig nem tulajdonítottak ezeknek a tényeknek túl nagy jelentőséget Kollár művészi életművének, az életmű keletkezésének a szempontjából. Ján Michalko prédikációs irányzatokat bemutató monográfiája nyomán a szlovák irodalomtörténészek némelyike elálmodozott arról, hogy Kollár, mivel köztudomásúlag lelkiismeretesen igyekezett teljesíteni lelkipásztori kötelességeit, harmincéves pesti működése során hány prédikációt tartott és vetett papírra.²⁰ Az impozáns számok bűvöletében az

¹⁶ Matthias Murko feltételezése szerint Kollár pesti éveiben nyúlt Herder műveihez, és alaposan megismerkedett velük. Vö. Matthias MURKO, *Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der böhmischen Romantik. Mit einem Anhang: Kollár in Jena und beim Wartburgfest*, Graz, Styria, 1897, 216, 1. sz. jegyzet.

¹⁷ Vö. BRŤÁN, *Vznik, vývin a verzie Kollárovej rozpravy...*, i. m., 8. – Brťán itt említi a Staré noviny folyóiratban található írást (1785, 37), amelyben szerinte Ján Hrdlička hangsúlyozza a szlávok bizonyos tulajdonságait, úgymint: „úctivosť, dobrotivosť, milosrdnosť, prívětivosť k hosťom, štedrosť, vľúdnosť, pracovitnosť, usilovnosť a spôsobnosť literárnu i v učení sa jazykom” („becsületesség, jóság, kegyesség, vendégszeretet, nagylelkűség, szívéllyesség, dolgosság, szorgalmasság és irodalmi és nyelvtanulási képesség”). Brťán sajnos nem nevezi teljes nevén a folyóiratot, minden bizonnyal a Staré nowiny literárního umění (1785–1786) c. folyóiratról van szó, amelynek kiadója Jozef Tumler, egyik fő szerzője pedig Hrdlička volt. Sajnos a pozsonyi Egyetemi Könyvtár (Univerzitná knižnica) példányában nem találtam a megadott évfolyamban és lapon Hrdlička megjelölt írását. Ugyanakkor szerző megjelölése nélkül, *Národ Slovenský* címmel ugyanazon évfolyam 721–741. lapjain található egy tanulmány, amelyben a szlovák nemzet erkölceiről és tulajdonságairól esik szó, ezért a kutatást ebbe az irányba még nem zártam le.

¹⁸ Vö. CSAPLOVICS János, *Gemälde von Ungern*, Pesth, Verlag von E. A. Hartleben, 1829, I, §33, 241–257.

¹⁹ Vö. JÁN PETRÍK, *Dejiny slovenských evanjelických a. v. služieb Božích*, Liptovský Svätý Mikuláš (Liptó-szentmiklós), Tranoscius, 1946; idézi MICHALKO, i. m., 18–19.

²⁰ „Keď povážime, že skoro za 30 rokov bol kazateľom slovenského evanjelického sboru peštianskeho a rá-tame, že každý rok povedal priemerne 60 kázni na riadnych službách Božích, máme pred sebou úctyhodné číslo: 1800 kázni. K tomu treba prirátat' kauzálnu kázne a reči, ktorých počet je aspoň trojnásobný. Keď pritom pomyslíme, že každá Kollárova kázeň má rozsah aspoň 10 tlačených strán, prídeme k uzáveru, že Kollárova kazateľská činnosť svojim rozsahom je vlastne najobjemnejšou jeho literárnou činnosťou, ved' predstavuje 18 000 strán, čo je 100 zväzkov po 100 strán.” MICHALKO, i. m., 70.

ezzel kapcsolatban megfogalmazott gondolatok közben azonban elsikkadt az a tény, hogy különösen a racionalista-gyakorlatias egyházi beszédek megírásához és megtartásához, amelyekbe nagyon sok nem biblikus jellegű tartalom is beszüremkedett, óriási mennyiségű világi és tudományos információra volt szükség. Ezt a hatalmas olvasmány- és műveltséganyagot Kollár a rendelkezésére álló valamennyi eszközzel igyekezett megszerezni. Levelezésének nagy részében találhatók olyan kérések, amelyek könyvek és folyóiratok megküldésére irányulnak. Ezek tetemes része német és szláv nyelvű munkákra vonatkozik, amelyek beszerzése időbeli korlátokba és egyéb nehézségekbe ütközött pesti környezetében. Ugyanakkor a magyar szlavisztika megkezdte azoknak a forrásoknak a föltárását is, amelyek Kollárnak a magyar kulturális élethez való viszonyát tárgyalják.²¹ Ezekből az írásokból, amelyek egyrészt személyes kapcsolataira, másrészt olvasmányélményeinek föltérképezésére irányulnak, egyértelműen kiderül, hogy pesti tartózkodásának évtizedei során az anyanyelvi és német műveltségi ismeretei mellé folyamatosan fölzárkóztak az egyre nagyobb számban megjelenő magyar irodalmi és tudományos kiadványok is.

Közéjük sorolható többek között a Tudományos Gyűjtemény című folyóirat is. A Tudományos Gyűjtemény mintegy negyedszázadon át meghatározta a kialakulóban lévő modern közép-európai nemzetekről való gondolkozást. Hatása ezért nemcsak a magyar, hanem más nemzetiségű értelmiségi körökben is mérvadónak nevezhető. Kulcsfontosságú voltára a szlovák szellemi életben legújabbban Peter Macho mutatott rá tanulmányában, amelyben érintette többek között Kollár és a lap kapcsolatát is.²²

Ennek a folyóiratnak az 1817-es évfolyamában látott napvilágot Horváth János (Csicso, 1769–Pozsony, 1835) veszprémi kanonoknak egy olyan tanulmánya, amely a kollári prédikációk genezisének a szempontjából is figyelmet érdemel. *A' régi Magyaroknak Vallásbéli 's Erkölcsi Állapottokról* című tanulmány²³ egymást követő két részben, hatvannégy lapon keresztül taglalja a régi magyarok vallási és erkölcsi szokásait, tulajdonságait. Horváth János tíz pontba rendezte a témával kapcsolatos gondolatait. Az első fejezetben általános vallástörténeti szempontból közeledik a problémához, amelynek keretében a hit és a poézis viszonyát vizsgálva megállapítja, hogy a költészet, ameddig a hit szolgálatában áll, helyénvaló, míg ha önálló utakra tér, annak következménye az el-

²¹ SZIKLAY László, *Ján Kollár magyar kapcsolatai Pesten* = Sz. L., *Tanulmányok a csehszlovák–magyar irodalmi kapcsolatok köréből*, Bp., Akadémiai, 1965, 139–175; FRIED István, *Ján Kollár és a magyar irodalom* = F. I., *A névadás lehetségsége (Nemzetiség, régió, Európa)*, Pozsony/Bratislava, Madách–Posonium, 2004, 51–68; UŐ, *Ján Kollár és a magyar irodalom* = *K sedmdesátinám Petra Rákose – Rákos Péter hetvenedik születésnapjára*, szerk. Evžen GÁL, BERKES Tamás, SIMONA KOLMANOVÁ, Praha, Univerzita Karlova, Karolinum, 1995 (Slavica Pragensia, 37), 133–136.

²² PETER MACHO, *Poznámký k charakteru slovanských materiálů v maďarskej predrevolučnej tlači (na príklade „Tudományos Gyűjtemény”)* = *Ján Kollár a slovanská vzájomnosť: Genéza nacionalizmu v Strednej Európe*, szerk. Tatiana IVANTYŠYNOVÁ, Bratislava, Spoločnosť pre dejiny a kultúru strednej a východnej Európy a Historický Ústav SAV, 2006 (Slovanské štúdie, Zvláštné číslo, 4), 110–124.

²³ HORVÁTH János, *A' régi Magyaroknak Vallásbéli 's Erkölcsi Állapottokról. A' magyar Anyaszentegyház' Történeteinek Próbájából. Első Rész. A' Régi Magyaroknak Vallásbéli Állapottok*, Tudományos Gyűjtemény, 1817, II, 27–66; *Második Rész. Erkölcsi állapottok*, uo., 67–91.

vallástalanodás. A hit megőrzésének legfőbb példájául a zsidókat nevezi meg, akik hosszú történelmük során a leginkább megőrizték eredeti vallásosságukat.²⁴ Ugyanez a motívum Kollárnál is megtalálható: egyrészt a textus kiválasztásában (1Móz 12, 1–2) tükröződik, másrészt a zsidó bölcserekre való hivatkozásban, akiket Horváth is említ. Horváth a hit és az ész viszonyát elemezve arra a megállapításra jut, hogy a racionalizmus magasabb szinten meghaladja önmaga vallásellenességét. Az okfejtés kapcsán Horváth tanúbizonyságát adja filozófiai műveltségének, hiszen a német romantikus történelemfilozófia egyik fontos terminusát, a *Weltgeist*-et magyarítja „a’ Világ lelke”-ként.²⁵ A horváthi gondolatmenet meglehetősen nagy ívű, hiszen az ősvallással kezdődik és egészen az újkori nihilizmusig terjed. Az első fejezet utolsó gondolata, amelyben Horváth annak a nézetének ad hangot, hogy a más népekkel való közösködés is hátrányosan befolyásolhatja egy nemzet valláshoz való viszonyát, szintén utat talált Kollár prédikációjába. Horváth azt írja, hogy a történelem folyamán „a’ babonás vagy istentelen népekkel való öszve elegyedés ’s közöskülés is, sokakban megrongálta, elcsufította a’ tisztább ismérteket [a vallásról].”²⁶ Kollárnál ez a gondolat ugyanebben az értelemben jelenik meg: „sőt azt sem titkolom, hogy természetesen e nemzetben is található sok rossz keresztyén, nemtörődöm, hideg, istentelen, különösen ott, ahol már másokkal szomszédságba és kapcsolatba keveredtek.”²⁷ A vallásról szóló hosszadalmas horváthi bölcselkedés további része mindazonáltal a fölvetett témát csak variálja, ezért Kollár számára nem tartalmazott további különösebb kamatoztatnivaló gondolatot.

Sokkal inkább fölkelte érdeklődését a tanulmány második része, amely *A’ Magyaroknak Istenről való ismértek* címet viseli. Ez a rész abból a szempontból érdemel figyelmet, hogy benne Horváth hosszas magyarázattal szolgál a magyar Isten szó eredetével kapcsolatban. Az etimológiai kalandozás során Horváth sorra veszi a magyar őstörténet idejében virágzó jelentős kultúrákat, és lehetséges perzsa, egyiptomi, ógörög, héber etimológiákkal áll elő. A magyar szerzővel Kollár – mint szláv literátus-etimológus – régiségi versenybe száll. Kollár, nem akarván alulmaradni e küzdelemben, a vallásos dolgok megnevezésének szláv nyelvben megtalálható gazdagságára irányítja hívei figyelmét, és Horváthtal szemben azt hangsúlyozza, hogy a szláv nemzet nagy mennyiségben alkotott *saját* szavakat és kifejezéseket a vallásos élet dolgainak megnevezésére: „aligha rendelkezik más egyéb nemzet a szavaknak olyan gazdagságával a saját nyelvében, amelyekkel megnevezhetné a szent dolgokat, mint pl. vallás, szentség, templom és sok egyéb”.²⁸ A prédikáció mint műfaj azonban nemigen visel el több filológiai példát,

²⁴ Vö. Ján KOLLÁR 1829-es karácsonyi prédikációjával, amelyet a zsidó nemzetnek szentelt: *Proč se Bůh Syna swému a Spasiteli světa práwě mezi židovským národem naroditi dal. Wánočnj kázánj w druhau Slownost roku 1829. od Jana Kollára. Wydané od posluchačů*, W Pešti u P. J. M. Trattnera a Št. Károliho.

²⁵ HORVÁTH, i. m., 50.

²⁶ *Uo.*, 51.

²⁷ „...ba y to nezatagim, že se všem y w tomto národu nalezej mnozý zlj křesťané, nedbanliwj, studenj, bezbožnj, obzwlášť tam, kde již s ginými do sausedstwja a spogenj přišli”. KOLLÁR, *Dobré vlastnosti Národu Slowanského...*, i. m., 7.

²⁸ „...sotwy ktorý giný národ má takowau hognost vlastnjch slow we swé řeči kterýmby swaté wěcy poznamenal k. p. náboženstwja, swátost, chrám, a mnohé giné”. *Uo.*, 6.

így Kollár újból figyelmen kívül hagyja Horváth több tucat lapon keresztül tartó fejtegetéseit az ősmagyarok lélekkel, áldozással, táltosokkal, ünnepeikkel, házassági és temetkezési szokásaival kapcsolatban. Helyette figyelmét a tanulmányban inkább az a rész kötötte le, amelyben a magyar szerző megkezdi a magyarok erkölcsi állapotának tárgyalását. Horváth János a második részt tíz fejezetre tagolta, amelyek a következő címeket viselik:

- § 1. Az ő értelmökben a' jó és rossz
- § 2. A' vitézség vala a' fő virtus
- § 3. *Az istenesség*
- § 4. *'S igasság az ő gondolkodások szerint*
- § 5. *Házi érzeménnyek*
- § 6. *Tisztaság szeretetök*
- § 7. *Vendégeskedéseik 's mulatságaik*
- § 8. *Más nemzettségbeliekkel való bánások' módgya*²⁹
- § 9. Kevélységök
- § 10. Pénzre vágások, 's elvadulások

Miként az a fejezetcímekből nyilvánvalóan kiderül, Horváth János tanulmányának esetében a vallási irodalomból ismert lelki tükör mint műfaj egyfajta újkori alkalmazásáról és újraértelmezéséről van szó, amely a reformkor szellemének megfelelően vizsgálat alá veszi a nemzeti erőnyeket és hibákat. A nemzeti lelkiismeret-vizsgálat célja meg egyezik a keresztény lelkiismeret-vizsgálatával. A lelkiismeret-vizsgálat szakrális célja az istenszeretben való tökéletesedés, amely az üdvözülés feltételét jelenti. A 19. század elejének nemzettel kapcsolatos gondolkodásmódja a lelkiismeret-vizsgálatnak ezt a formáját szekularizálta. A nemzetszeretetet állította a vizsgálat középpontjába, és a nemzeti iránti elkötelezettség jegyében kreálta meg, gyakran retrospektív módon, a nemzet történelmi múltját is. Ugyanakkor a nemzeti történelem tanulsága a jelen nemzedékének szolgál példával, és annak jövőbeni boldogulását célozza.

Mivel azonban a történelmi Magyarország nemzetei, a magyar és a szláv/szlovák a nemzeti és társadalmi fejlődés más-más szintjén álltak ebben az időszakban, ezért a nemzeti lelki tükrök is eltérő sajátosságokat mutatnak. A horváthi magyar nemzeti lelki tükör a jó és rossz tulajdonságok kiegyensúlyozott arányával tűnik ki. Nemcsak hogy a jó és a rossz nemzeti tulajdonságok kiegyenlített arányban vannak jelen, hanem minden tulajdonság esetében megfigyelhető egyfajta történeti viszonyulás a tárgyalt jelenséghez. Kollár prédikációjának magyar előképéről tanúskodik többek között a szláv prédikátor-nak az az elszólása is a mű bevezető szakaszában, amelyben azt vetíti előre, hogy – Horváthhoz hasonlóan – ő is hiteles képet akar festeni a szláv nemzet jó és rossz tulajdonságairól: „Tak weliký, tak starožitný, slawný a pamatný národ dozagista zaslaužj aby sme geho žiwot, powahu a vlastnosti y před trůn náboženstw³⁰ postavili, a sprawedliwě ohlédali y co dobrého y co chybného při sobě má abychom znali gakowými prowinno-

²⁹ A kiemelések tőlem származnak, és azt célozzák, hogy azon fejezetekre irányítsák a figyelmet, amelyek Kollárt is inspirálhatták páros prédikációjának megírásakor.

³⁰ Az 1831-es kiadásban náboženstwa-ra javítva.

tmi (sic!³¹) y my k němu zawázání gsme.”³² A görbe tükör azonban, amelyben megmutatkoznak a szlávok rossz tulajdonságai is, kiegyenesedik és megfényesedik, és a szerzői ígéret ellenére csupán a szláv erények tűnnek elő.

A horváthi lelki tükör további sajátossága, hogy egy több száz éves rendi államiság morális és vallási örökségét kísérli meg az alakulófélben lévő modern nemzeti keretek között értelmezni. A kollári nemzeti tükör ezzel szemben a magyar államiság jelenlétének hiányával tűnik ki, amely megelőlegez egyfajta nemzeti kivonulást ezen államiság keretei közül.³³ A kivonulást az tette szükségessé, hogy a bomlófélben lévő rendi államiság keretei szűknek bizonyultak valamennyi magyarországi modern nemzet számára. A berendezkedő modern magyar nemzet ugyanis sajátján kívül nem ismert el más nemzeti jogokat. Költözéskor pedig általában az ember csak azt viszi magával, ami a legfontosabb számára. A magyarországi szlávok úti batyujából azért volt teljes mértékben kihagyható a vitézség erénye, mert az elsősorban a magyar királyság évszázados továbbélését volt hivatva biztosítani a történelmi viharokban, s mint ilyen, kontinuusnak csupán a modern magyar nemzeti tudat építette magába. Az így támadt űrt azonban, amely az erények csomagjában a magyar vitézség virtusának kiesésével keletkezett, Kollár a „szorgalmas dolgosság” jó tulajdonságokhoz tartozó békeszeretetének hangsúlyozásával ellenpontosította: „Gsauce dle přirozenj swého wětsj milownjcy pokoge nežli bogowánj.”³⁴

Horváth tanulmányában a magyarok vitézségének bemutatása után az istenesség tárgyalása következik. A veszprémi kanonok az istenességet alapvetően vallástörténeti szempontból közelítette meg. Ennek a történeti nézőpontnak az az eredménye, hogy a szerző az ősmagyarok istenességét már az ősmagyar történelem során is történetiségében differenciáltan jeleníti meg. Horváth szerint a kezdeti idilli állapotot, amely a nemzetek geneziséhez köthető, amely során minden nemzet egyenlő mértékben részesült az isteni kegyelem ajándékából, a magyarok esetében a későbbi nemzedékek vallásos elhidegülése követi. A nemzedéki hanyatlás okát a szerző látszólag a hidegebb baskíriai éghajlatban jelöli meg („Onokáikban ellenben már meghűle Baskirban a’ fagyos éghajlat alatt az istenes buzgóság, a régi Cultusok nyomorúlt Samanizmussá változván”³⁵), valójában azonban annak az ókor óta jól ismert vallástörténeti toposznak az alkalmazásáról van szó, amely a történelmet és az emberi nemet hanyatló tendenciájában mutatja be.

Horváth a negyedik fejezetben pendíti meg a más nemzetségbeliekhez, más népekhez való viszony témáját. E tekintetben leszögezi, hogy a magyar csak a saját nemzetségbeliekhez való viszonyában követte az igazságosság elvárását, az idegen népekkel szemben nem: „miképpen más nyers népeknek önnön csoportyok szűk korlátyain túl nem egy-

³¹ Az 1831-es kiadásban már powinnostmi-ra javítva.

³² „Ilyen nagy, ilyen régi, dicső és emlékezetes nemzet bizonyosan megérdemli, hogy életét, természetét és tulajdonságait a vallás trónja elé is állítsuk, és igazságosan megítéljük, mi jó és mi rossz van benne, hogy tudjuk, mik a kötelességeink vele szemben.” KOLLÁR, *Dobré vlastnosti Národu Slowanského...*, i. m., 5.

³³ Vö. KISS SZEMÁN RÓBERT, *A kivonulás és szerepváltozatai Ján Kollár életében és műveiben* = K. Sz. R., *Magyarország panaszától Szlavia panaszáig: Irodalmi tanulmányok*, Bp., ELTE Szláv Filológiai Tanszék, 2007, 5–32.

³⁴ KOLLÁR, *Dobré vlastnosti Národu Slowanského...*, i. m., 8.

³⁵ HORVÁTH, i. m., 70.

könnyen terjednek ki társaságos érzeményeik, 's e' szavaknak: *idegen és ellenség* nálok ugyanazon értelmök vagyon [...] az idegeneknek személlyekre, javaikra, gyermekeikre nézve pedig azt tartották, *a' ki győzi, az bírja.*"³⁶

A hatodik, rövid fejezet a magyarok tisztaságszeretetről szól, amely nem a test, hanem a lélek erkölcsi tisztaságát és tartózkodását jelentette. Ebben az értelemben használja a tisztaság mint erény fogalmát Kollár is az első prédikáció záró bekezdésében. Ez az a klauzula vagy összefoglaló rész, amelynek legfontosabb mondanivalója, hogy a szláv nemzet a tárgyalt erényeken kívül természetesen még számos egyéb jó tulajdonsággal is rendelkezik, amelyekről hely és idő hiányában a prédikátornak csak rövid formában adatik meg szólni. A kollári fölsorolásban a szláv nemzet tisztasága (čistota) közvetlenül a szemérmesség (stud) erénye után szerepel, amely egyértelművé teszi, hogy Kollár azonos erkölcsi értelemben használja a fogalmat, mint a magyar szerző. Hasonlóképpen a tisztasághoz, a prédikáció végén fölsorolt egyéb erények sorában megjelenik még a háziasság (domácnost) is, amely Horváthnál a házi érzeményekről szóló 5. fejezet egyik fő motívuma, valamint a vendégbarátság (pohostinství), amely Horváth János tanulmányának most következő 7. fejezetében kapott hangsúlyos helyet.

Ez a rész a magyarok vendégeskedéseit és mulatságait írja le. A szerző a honfoglalás eseményeihez kötődő duhaj mulatságokról ír: „Árpád pedig és az ő Fő emberei győzdelmelről (sic!) tudatosítván egész héten nagy pompáson, és vígan ettek, és ittak, és majd nem minden nap megrészegedtek, ennek a nagy örömmnek a megtörténéséért.”³⁷ Horváth „a' részegeskedésre való hajlandóságot”³⁸ történelmi örökségnek tartja, és főként a magasabb társadalmi osztályhoz köti. A mulatságok természetes részének tartották a többféle fajta táncot is. Kollár az effajta dionüszoszi mulatság szokását ellentétessé tartja a protestáns puritanizmussal. A szláv nemzet jó tulajdonságai közé a vigasságnak puritán, „büntelen” változatát emelte be az „ártatlan vidámság” erényével: „Bizony ki merészelné szigorú arccal morgolódni az ilyen vidámság ellen, amely se nem zabolátlanság, se nem dorbézolás, hanem az egészséges és tiszta szív jele? Az öröm is szülőanya lehet az erénynek, az lágyítja meg legjobban a kemény embert, szelídíti meg legkönnyebben a vadat, a kegyetlent legbiztosabban hajlítja kegyességre és szeretetre, az öröm megkönnyíti minden munkát, enyhíti a nehéz bánatot, és kellemesebben vezet az Istenhez és az éghez, mint a szigorú, néma, szomorú élet vagy az állandó sírás, sópáncodás és kétségbeesés.”³⁹

Horváth János tanulmányának 8. fejezetében az idegen nemzetségekkel és nemzetekkel való bánásmód változását mutatja be. Elrugaszkodási pontul ismét a magyar őstörté-

³⁶ HORVÁTH, *i. m.*, 73.

³⁷ HORVÁTH, *i. m.*, 79.

³⁸ HORVÁTH, *i. m.*, 81.

³⁹ „A kdo by směl s přisnau twářj reptati proti takovéto weselosti, která nenj rozpustilost ani prostopášnost, ale znamenj zdravého a čistého srdce? I radost zajisté může býti matka a původkyně cnosti, ona twrdého člověka neylépe obměkčuje, diwého neysnadněji krotj, nemilosrdného neygistěgi k milosrdenstwj a k lásce nakloňuje, ona každu práci polehčuje, řázkau žalost mjímj, a přjgemněgi k Bohu a k nebi wede nežli přjsné, němé, smutné žiwobyťj anebo ustawičný pláč, skuhrání a zaufánj.” KOLLÁR, *Dobré vlastnosti Národu Slowanského...*, *i. m.*, 10.

net szolgál, amelyet Anonymus krónikája alapján elevenít fel: „Régi dicséret Eleinknek Őseikről, hogy a’ Szittyai nép igen bölcs és szeléd volt légyen.”⁴⁰ Ám míg Baskíriában békésen éltek együtt számos más néppel, a honfoglalás idejére erényeik igencsak *megfogyatkoztanak*. Az őstörténetet megelevenítő lelki tükörben tehát egyrészt megjelennek az erkölcsi fogyatkozásban szenvedő honfoglalás-kori ómagyarok, és megpillanthatják magukat a kortárs magyarok is. Horváth ősmúltat (ősmagyarok vándorlása) és régmúltat (ómagyarok honfoglalása) szembeállító gondolkodásmódjával ellentétben Kollár prédikációjában csupán a jelen állapotát rögzíti. A *most* szolgál számára kiindulópontul a jövő számára is. A Horváthéhoz hasonló történetiség Kollár prédikációjában nem jelenik meg. Kollár számára a szláv történelem ekkor még nem rétegződik régmúlt és múlt korokra: toposza szerint a szláv nemzet természetéből fakadó szelídsége állandó tényező, amely mit sem változott a történelem folyamán.

A prédikációk olyannyira gyakorlatias célokat szolgálva szóltak a jelenhez, hogy azok első, 1822-es kiadásához Kollár még nem készített történeti tárgyú hivatkozásokat. A szláv népek elszenvedett sanyargatásaival kapcsolatos jegyzetek, amelyekben Gebhardira, Lützowra, Karamzinra és Weselyre hivatkozik, csupán az 1831-es kiadásba kerültek bele. Ezek közül az utolsóban Eugen Wesely *Serbische Hochzeitsliederjére* utalva (Pest, 1826) a szerbek hősi harcait is csupán önvédelminek minősíti.⁴¹ (A jegyzetek megjelenésének ténye kilenc évvel a prédikációk megírása után azt a másutt megfogalmazott feltevésemet támasztja alá, hogy Kollár tudatos filológiai munkával igyekezett eltüntetni bizonyos nyomokat, amelyek a prédikációk keletkezésének magyar forrásaihoz vezettek volna.) Kollár ebben a művében bocsátja szárnyára a nagy történelmi utat megtett „galambnemzet” toposzát⁴² is, amely egyik alappillérévé vált a 19. század első felében kikristályosodó cseh és szlovák emblematikus nemzetrajznak.⁴³

Horváth János szomorúan állapítja meg, hogy a magyarok „Későbbben [...] vadabbakká lettek, mintsem Baskirból jöttek volt; ’s a’ külföldiek eránt minden igasságérzésök elaludt, ’s minden emberségből kivetkőztek.”⁴⁴ A veszprémi kanonok a fenti hangnemben folytatja az ómagyarok ostromozását az utolsó két fejezetben is. A megfogalmazott kritika a magyarok kevélységét veszi célba, amely a honfoglalás sikere során erősödött meg a főurakban, és vált a későbbiek során a nemzet egészének rossz tulajdonságává, amelynek következménye, hogy magukat más magyarországi nemzetek fölé helyezik.⁴⁵ A kollári nemzetkonceptió ennek a magyar nemzetképnek az ellenében fogalmazódott meg. Kollár iker-prédikációjában a más nemzetek iránt tanúsított türelem a legékesebb szláv jó tulajdonságok közé tartozik. Kollár prédikációjában is utal a Horváth által meg-

⁴⁰ HORVÁTH, *i. m.*, 84.

⁴¹ KOLLÁR, *Nedělní, sváteční i příležitostné Kázně a Řeči...*, *i. m.*, 235.

⁴² KOLLÁR, *Dobré vlastnosti Národu Slowanského...*, *i. m.*, 13.

⁴³ KISS SZEMÁN Róbert, *Jan Kollár, velký křesťan: Grundlage II.: Emblematický národopis: zeměpis, národopis, přírodopis a zoologie, Slovanský přehled*, 2005, 557–563; magyarul: KISS SZEMÁN Róbert, *Az emblematikus nemzetrajz: földrajz, néprajz, növény- és állatrajz Ján Kollár művében* = K. Sz. R., *Magyarország panaszától...*, *i. m.*, 62–81.

⁴⁴ HORVÁTH, *i. m.*, 87.

⁴⁵ HORVÁTH, *i. m.*, 88.

idézett ismert magyar történelmi eseményekre. Szerinte míg más nemzetek a harcaikkal és háborúikkal büszkélkednek, a szlávok csendességükkel és szelídségükkel megbékítik őket.

Horváth János szerint a honfoglalást kísérő erkölcsi hanyatlás folytatódott a későbbi évszázadban is. Az ország meghódítása után a más nemzet iránt tanúsított türelmetlenséghez további bűnök társultak, mint például a gazdagság utáni vágy. A magyarok hódolatra és pénzre vágyása további következményének tekintette a kalandozások korát, amely csak pusztulást és kint hozott Európára. Horváth magyar történelmi lelki tükre ezzel a végkicsengését tekintve meglehetősen borús eseménysorozattal zárult. Mindazonáltal Horváth János lelki tükre, a magyar történelem további eseményeinek ismeretében és papi hivatása tudatában, más összefüggésben értelmezendő. Az ősmagyarok erkölcsi hanyatlása az eredeti ősvallás jó erkölcsétől való eltávolodás következménye, ugyanakkor azonban a hanyatlás az új erkölcsi fölemelkedés előfeltétele, amelyre már a kereszténység jegyében került sor.

Mint a fenti párhuzamokból kiviláglik, Kollár *A szláv nemzet jó tulajdonságai* című iker-prédikációját a pesti evangélikus gyülekezet belső történetéből merítve annak szükségleteihez igazította. Ehhez rendelte hozzá történelemfilozófiai olvasmányaiból fakadó, elsősorban Herder munkáira építő ismereteit. Horváth János tanulmánya egyrészt ihlető erejével hatott az iker-prédikáció megszületésére, másrészt a jó és rossz tulajdonságok alapos számbavételével, műveltséganyagával olyan forrást jelentett számára, amelyből szerzői szándéka szerint meríthetett vagy elhagyhatott. Mindenesetre abszolút kreatív módon viszonyulva a fent nevezett forrásokhoz saját, önálló művet alkotott, amelyet művészi és tudósi pályafutása során továbbfejlesztett, és amely szervesen beépült a közép-európai modern szláv nemzetek történelmébe és kultúrájába.